

Edward Gigilewicz

35 rocznica wizyty Jana Pawła II w Lublinie

Lublin 2022

Fotografia:

Jan Paweł II na dziedzińcu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 9 czerwca 1987 r.

Źródło: Komitet Organizacyjny Jubileuszu 75-lecia

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 75 lat w służbie Bogu i Ojczyźnie. Album jubileuszowej wystawy*, Lublin 1994, s. 56.

Odznaka członka świty papieskiej (Archiwum IPN)

Zanim Jan Paweł II przybył dnia 9 czerwca 1987 roku z wizytą duszpasterską do Lublina, już wcześniej, po objęciu rządów na Stolicy Piotrowej, dwukrotnie jako Namiestnik Chrystusa spotykał się na polskiej ziemi z przedstawicielami społeczności uniwersyteckiej Lublina.

Pierwsze tego rodzaju wydarzenie miało miejsce podczas I Pielgrzymki do Ojczyzny, gdy na Jasnej Górze 6 czerwca 1979 roku zorganizowano spotkanie Papieża ze środowiskiem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Miało ono charakter „koleżeński”, gdyż jednoczyło jeszcze niedawnego

Profesora KUL-u ze społecznością akademicką, składającą się z przedstawicieli studentów, wykładowców i pracowników administracji.

Kolejne spotkanie miało miejsce w Warszawie podczas II Pielgrzymki do Ojczyzny. Jednak tym razem uzyskało charakter bardziej oficjalny, gdyż stało się okazją do wręczenia Papieżowi doktoratu *honoris causa* lubelskiej *Alma Mater*. Uroczystość odbyła 17 czerwca 1983 roku w Pałacu Arcybiskupów Warszawskich przy ul. Miodowej w Warszawie. Był to doktorat szczególny, gdyż nie został nadany przez jeden z wydziałów Uniwersytetu, jak czyni się to zwyczajowo w takich okolicznościach, ale przyznano go – jak to zaznaczono w uchwale Senatu Akademickiego KUL – „w zakresie wszystkich nauk reprezentowanych przez Uniwersytet”.

Podczas odbierania tej nagrody Papież wyraził żal z faktu, iż nie mogło dojść do spotkania w Lublinie i jednocześnie wypowiedział gorące pragnienie

odwiedzenia Uczelni, w której przez wiele lat pracował. Tu trzeba zauważyć, że pracę naukową w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim przyszedł papież rozpoczął wkrótce po uzyskaniu habilitacji w 1953 roku. Działalność akademicką w Lublinie podjął w związku z zamknięciem przez władze komunistyczne Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Na KUL-u początkowo otrzymał zajęcia zlecone na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej, a od 1957 roku jako docent kierował Katedrą Etyki. Na tym stanowisku pozostał aż do swojego wyboru na papieża. Później jako biskup, a następnie arcybiskup i metropolita, pracę naukową na KUL-u godził z obowiązkami duszpasterskimi i administracyjnymi w archidiecezji krakowskiej.

Program wizyty papieskiej w Lublinie, zatwierdzony przez Radę Główną Konferencji Episkopatu Polski 3 II 1987 r.

Wtorek, 9 VI 1987 r.

Warszawa – Lublin – Tarnów

8.00 – wyjazd do Lublina

9.30 – krótka modlitwa na terenie b. obozu na Majdanku

10.00 – przejazd do katedry

10.45 – spotkanie z Uniwersyteciem i przedstawicielami środowisk naukowych z całej Polski

13.30 – obiad na KUL-u

16.30 – uroczysta celebra, święcenia kapłańskie

19.00 – odjazd do Tarnowa

21.00 – przejazd do rezydencji biskupiej

i wśród lubelskiej zakerii. Papieska wizyta w Lublinie nabrała realnych kształtów po upowszechnieniu w końcu 1986 roku informacji o rozpoczęciu przygotowań do III Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny. Dnia 8 grudnia 1986 roku oficjalnie powołano Komitet Organizacyjny ds. II Kongresu Eucharystycznego w Diecezji Lubelskiej i Wizyty Ojca Świętego w Lublinie, którego przewodnictwem objął bp Jan Śrutwa. Równolegle przygotowania do wizyty podjął także Sztab Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych. Kierow-

Po wyrażeniu przez Jan Pawła II woli odwiedzenia swojej dawnej Uczelni, temat przyszłej wizyty papieskiej w Lublinie przez kolejne lata pojawiał się często zarówno w dyskusjach prowadzonych na najwyższych szczeblach władzy państwowej i kościelnej, jak

Komitet Organizacyjny ds. II Kongresu Eucharystycznego w Diecezji Lubelskiej i Wizyty Ojca Świętego w Lublinie, powołany na mocy dekretu bpa Bolesława Pylaka z 8 XII 1986 r.

- Przewodniczący komitetu – bp Jan Śrutwa
- Zastępca Przewodniczącego – bp Piotr Hempterek, odpowiedzialny za przebieg wizyty Ojca Świętego na KUL-u

Kierownictwo sekcji:

- duszpasterska – ks. M. Bochyński, ks. F. Przytuła
- szerzenia idei Kongresu i Wizyty – ks. M. Brzozowski, ks. W. Zakrzewski
- budowlana – ks. Cz. Szczęsny, ks. R. Jurak
- dekoracyjna – ks. Z. Kuzia, ks. T. Bomba
- liturgiczna – ks. Cz. Krakowiak, ks. T. Stolz
- ruchu pielgrzymkowego i porządku – ks. S. Dubiel
- kwaterekowa – ks. J. Mitura
- aprowizacyjna – ks. K. Podstawka
- opieki zdrowotnej – ks. M. Cisło
- radiofonii i łączności – ks. R. Lis
- obsługi środków masowego przekazu – ks. S. Wielgus, red. Z. Gzela
- realizacji programu (spikerska) i dokumentacji – ks. J. Kras, ks. D. Pietrusiński

nikiem tego sztabu był z kolei zastępca szefa WUSW ds. Służby Bezpieczeństwa płk Aleksander Czochorowski.

Po latach oczekiwania na to wyjątkowe wydarzenie, zarówno dla Uczelni jak i miasta, wreszcie wizyta Ojca Świętego w Lublinie doszła do skutku. Pretekstem zorganizowania w 1987 roku oficjalnej wizyty apostolskiej papieża Jana Pawła II do Polski był II Krajowy Kongres Eucharystyczny, a Lublin wyznaczono na jedną z jego stacji. Pielgrzymka papieska rozpoczęła się 8 czerwca 1987 roku. Tego właśnie dnia

Papież przyleciał samolotem do Warszawy, gdzie w siedzibie Prymasa Polski uczestniczył w spotkaniu ekumenicznym z przedstawicielami różnych wyznań religijnych. Wydarzenie to zainaugurowało obchody wspomnianego Kongresu Eucharystycznego. Już następnego dnia (9 czerwca) rankiem Papież odleciał śmigłowcem z Warszawy i przybył do Lublina. Papieski helikopter wylądował na terenie byłego obozu koncentracyjnego na Majdanku. Plan papieskiej wizyty obejmował cztery lokalizacje: Majdanek, katedra, KUL, Czuby.

Majdanek

Parę minut po godz. 9.00 helikopter z Papieżem na pokładzie przyziemił na prowizorycznym lądowisku przygotowanym na terenie byłego obozu koncentracyjnego na Majdanku. Janowi Pawłowi II towarzyszyli: Sekretarz Stanu Stolicy Apostolskiej kard. Agostino Casaroli, prymas Polski kard. Józef Glemp, kard. Franciszek Macharski oraz kard. Henryk Gulbinowicz. Na lubelskiej ziemi Papieża w imieniu władz lokalnych przywitali wojewoda lubelski Tadeusz Wilk, przewodniczący Wojewódzkiej Rady Narodowej Stanisław Zgrzywa oraz przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej Tadeusz Pokrzycki. Natomiast w imieniu władz kościelnych: ordynariusz lubelski bp Bolesław Pylak, biskup pomocniczy Jan Śrutwa oraz wikariusz generalny ks. Mieczysław Bochyński. Po powitaniu Papież wsiadał do papamobile, którym przemierzył aleję obozową w kierunku Mauzoleum, gdzie po krótkiej modlitwie nad prochami pomordowanych, złożył wiązanek kwiatów i wygłosił krótkie przemówienie. W imieniu byłych

Wyjątki z narady prezydium Sztabu WUSW w Lublinie w ramach przygotowań do operacji „Zorza II” z 25 II 1987 r. (Archiwum IPN Lu 0180/2)

„Z informacji operacyjnych wynika, że struktury podziemia zamierzają odbyć spotkanie z papieżem, wręczyć mu upominki. Zbiera się złom kolorowy dla zrobienia daru. Są prowadzone działania ustalające autora listu o zamierzonym ataku, zamachu na papieża”.

„Nasze działania muszą być wyprzedzające. Inicjować przedsięwzięcia. Włączyć do działań niektóre instytucje i urzędy do tego powołane. Pracę polityczną rozwinąć szeroko. Nie zaskakiwać ludzi informacjami w ostatniej chwili. Należy badać przygotowane afisze, napisy, przedstawiciele kościoła. Na niestosowną treść lub wizerunek reagować”.

Katedra

Tuż przed godziną 10.00 papieski pojazd zatrzymał się przed lubelską katedrą, gdzie Ojciec Święty został przywitany przez ówczesnego proboszcza tego kościoła, czyli bpa Ryszarda Karpińskiego. Jak później wyjawiono początkowo w planie wizyty nie uwzględniano odwiedzin lubelskiej katedry. Stało się to dopiero w wyniku zabiegów poczynionych przez bpa Karpińskiego, który przekonał watykańskich oficjeli do modyfikacji pierwotnego planu pielgrzymki. W tej sytuacji odwiedziny katedry skrócono do minimum, a jej nawiedzenie przewidywało jedynie krótką modlitwę przed obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, czyli obrazem znanym lokalnie jako wizerunek Matki Boskiej Płaczącej. Tytuł ten upamiętnia cudowne wydarzenia, jakie miały miejsce przed tym obrazem 3 lipca 1949 roku. Za pokłosie tej krótkiej wizyty uważa się akt koronacji tego wizerunku dokonany już rok później (26 czerwca 1988 roku). W katedrze Papież modlił się przed wspomnianym obrazem, a także przed ołtarzem głównym. Podczas pobytu w tym miejscu towarzyszyli mu jedynie: bp Pylak, bp Karpiński oraz księża wikariusze kościoła katedralnego.

Opuszczając katedrę Ojciec Święty – swoim zwyczajem i ku zatrwożeniu służb porządkowych i niejawnej ochro-

ny – podszedł do licznie zgromadzonych przed katedrą wiernych, ścisnął dłonie i błogosławił. W tym tłumie wyróżniały się dzieci pierwszokomunijne oraz klerycy z lubelskiego seminarium, a spontaniczną oprawę muzyczną zapewniła Orkiestra Włociańska im. Karola Namysłowskiego z Zamościa. Według szacunków służb kościelnych pod katedrą zgromadziło się kilka tysięcy osób.

Organizacja pobytu Papieża w Lublinie skłaniała pielgrzymów do gromadzenia się rankiem na trasie przejazdu z Majdanka do katedry i na KUL. Ze względu na zaplanowany dość długi pobyt Jana Pawła II na KUL-u, liczne grupy wiernych decydowały się na wędrowkę na miejsce Mszy plenerowej na Czubach dopiero po uprzednim ujrzeniu Ojca Świętego przemierzającego białym papamobile ulice Koziego Grodu. Trzeba tu zaznaczyć, że w całym Lublinie w tym dniu nie kursowała komunikacja miejska, większość ulic była

Słowa Ojca Świętego skierowane do wiernych zgromadzonych przed katedrą lubelską:

„Niech Pan Bóg błogosławi parafii katedralnej w Lublinie, z która wiąże mnie tyle lat pamięci, modlitwy w tym miejscu, w okresie moich dojazdów do Katolickiego Uniwersytetu. Ze wzruszeniem tu wracam, ze wzruszeniem wspominam też wszystko, cośmy tu wspólnie przeżyli, i Milenium odprawiane przed katedrą. Niech wam Bóg błogosławi, wszystkim”.

Dzieci oczekujące na Papieża przed KUL-em (Archiwum IPN)

Po ich przekroczeniu Papież udał się do Rektoratu, gdzie spotkał się z gronem swoich najbliższych współpracowników z czasów pracy na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej. Spotkanie to miało charakter zamknięty.

W tym czasie zgromadzeni już licznie na dziedzińcu studenci starali się dojrzeć wędrującego korytarzem pierwszego piętra Ojca Świętego. Przynajmniej dwukrotnie podniosła się wrzawa na widok białej, jak myśłano – papieskiej sutanny. Dwukrotnie żakeria uległa też rozbawieniu, gdy owa „papieska sutanna” okazywała się dominikańskim habitem ojca prof. Mieczysława Alberta Krąpca. Studenci na przybycie Papieża musieli jednak nadal cierpliwie czekać aż zakończy się spotkanie w tzw. wówczas Nowej Auli.

W największej ówczesnie sali KUL (aula im. kard. Stefana Wyszyńskiego) odbyło się spotkanie Papieża ze światem nauki. Oprócz grona profesorskiego z KUL-u do udziału w nim zaproszono także przedstawicieli (głównie rektorów i dziekanów) innych polskich i zagranicznych uczelni (m.in. uniwersytetów w: Leven, Louvain-la-Neuve, Nijmegen, Paryżu i Waszyngtonie), a także członków

Spotkanie z Ojcem Świętym na dziedzińcu KUL-u (AU KUL)

Polskiej Akademii Nauk. Dla wielu z nich był to pierwszy pobyt w murach Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, uczelni która w ówczesnych realiach socjalistycznego państwa bardziej była znana i ceniona poza jego granicami niż we własnym kraju. Chociażby już przez ten fakt spotkanie to miało charakter bezprecedensowy.

W przemówieniu skierowanym do ludzi nauki Papież podkreślił znaczenie uniwersytetu jako szczególnego środowiska – „wspólnoty, w której spotykają

Fragmety przemówienia Jan Pawła II do przedstawicieli świata nauki:

„Uniwersytet z natury swej służy przyszłości człowieka i narodu. Jego zadaniem jest stale wywoływać sprawę tej przyszłości w świadomości społecznej. Wywoływać w sposób niestrudzony, nieustępliwy. Mamy tyłu obiecujących ludzi. Nie możemy dopuścić do tego, aby nie widzieli dla siebie przyszłości we własnej Ojczyźnie”.

się uczeni i uczniowie, profesorowie i studenci, przedstawiciele różnych pokoleń, zespoleni wspólnym celem i wspólnym zadaniem. Jest to zadanie pierwszorzędnej wagi w życiu społeczeństwa – narodu i państwa”. Następnie nawiązując do dewizy KUL-u („czynić prawdę w miłości”), stwierdził: „Służąc prawdzie z miłości do prawdy i do tych, którym ją przekazujemy, budujemy wspólnotę ludzi wolnych w prawdzie, tworzymy wspólnotę ludzi zjednoczonych miłością do prawdy i miłością wzajemną w prawdzie; wspólnotę ludzi dla których miłość prawdy stanowi zasadę jednoczącej ich więzi”.

Z przemówienia Papieża do Studentów KUL:

„Uniwersytet Lubelski powstał i istnieje pod hasłem: *Deo et Patriae*. Słowa te mówią o służbie. O służbie Bogu i Kościołowi oraz narodowi i Ojczyźnie. Myślę, że istnieje jakieś *tertium comparationis*, które pozwala przybliżyć z pewną pokorą niespełna siedemdziesięcioletnią historię KUL-u do przeszło sześćsetletniej historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Miłość prawdy w służbie człowiekowi. Kształtowanie świadomości i postawy narodowej poprzez rzetelną służbę prawdzie. Fakt, że ta uczelnia jest jedynym uniwersytetem katolickim na wielkim obszarze krajów, które w systemie sprawowania władzy i organizacji społecznej przyjmują jako oficjalną materialistyczną ideologię marksistowską, jest bardzo wymowny. [...] Katolicka specyfika stanowi o atrakcyjności KUL-u w całej polskiej rodzinie akademickiej. Wyczuwa ona bezbłędnie, że tu powinno się oczekiwać nie tylko solidnej wiedzy, ale też dostępu do innego porządku prawdy, do tego specyficznego światła, jakie tajemnica Chrystusa rzuca na misterium istnienia.”

Na zakończenie tego spotkania Papież wyraził wolę uściśnięcia dłoni wszystkim zaproszonym gościom. Kolejno podchodzili do niego, rozmawiając błogosławił, a poznając ich nazwiska często dawał wyraz swojej wiedzy co do znajomości ich pracy badawczej czy publikacji. W tej fazie wizyty Ojca Świętego na KUL-u oczekiwanie na dziedzińcu osiągnęło swoje apogeum, atmosferę napięcia po raz kolejny zdołał jednak rozładować dominikański habit ojca Krapca... Dopiero chwilę później wrzała podniesiona przez studentów na powitanie Ojca Świętego, oznajmiła całemu Lublinowi, że oto doszło do realizacji długa oczekiwanego spotkania.

Uroczystość na dziedzińcu miała charakter Liturgii Słowa, na którą złożyły się: czytanie z *1 Listu do Koryntian*, psalm responsoryjny oraz czytanie z *Ewangelii wg św. Jana*. W wygłoszonej następnie homilii Papież nawiązał do obchodów Krajowego Kongresu Eucharystycznego, a liturgię uświetniło gromkie wykonanie przygotowanej na ten kongres pieśni „Panie dobry jak chleb”. Słowa do tej pieśni napisał ks. Józef Zawitkowski (w 1990 roku mianowany biskupem pomocniczym archidiecezji warszawskiej), a muzykę skomponował ks. Wiesław Kądziela. Utwór ten powstał jako oficjalna pieśń, swoisty hymn II Krajowego Kongresu Eucharystycznego. Lubelskie, niezwykle dobitne prawykonanie tej pieśni, miało miejsce właśnie na dziedzińcu KUL-u. Jednak zanim Papież usłyszał ten utwór, studenci „przećwiczyli” go wielokrotnie w oczekiwaniu na spotkanie, ucząc się jej słów i melodii, a zwłaszcza donośnego, radosnego, niczym nieskrępowanego śpiewu. Wykonanie tej pieśni przybrało charakter wręcz manifestacyjny.

Przemówienie papieskie, wygłoszone na dziedzińcu jego dawnej Uczelni, zostało skonstruowane wokół wezwania „Uniwersytecie, służ Prawdzie!” i uzupełnione konstatacją: „Jeśli służysz Prawdzie – służysz wolności, wyzwalanii człowieka i narodu, służysz życiu!”

Po zakończeniu części liturgicznej spotkania, papież poświęcił kamień węgielny pod budowę nowego gmachu uniwersyteckiego – obecnie nosi on nazwę Kolegium Jana Pawła II. W tym punkcie wizyty uczestniczyli

MSZA SW. NA DZIEDZINCU KUL, godz. 8.30

Formularz wotywny: Msza o Najśw. Eucharystii
 Celebrans główny: Ks. Bp Rektor Piotr Hemperek
 Koncelebransi: zaproszeni przez Ks. Rektora

Pieśń na wejście: "Boże w dobroci" /2 zwr./ - lud
 Wprowadzenie: Komentator
 Kyrie: Missa in G. /brevis/ G.B. Casali - chór
 Gloria: Missa in G. - chór
 Lekcja: 1 Kor 10,16-17 /LM VII s. 449/ - czyta student
 Psalm 116B /LM VII s. 445/ - śpiewa psalterzysta
 Alleluja /LM VII s. 456/
 Ewangelia: J 6,24-35 /LM VII s.456/ - czyta diakon
 Homilia: Celebrans główny
 Modlitwa wiernych: śpiewa kantor i lud
 Przygotowanie darów: "Pod Twą obronę" - lud
 Prefacja o Najśw. Eucharystii /2/ MR s.64[†] - recytowana
 Święty: recytowane
 Modlitwa Eucharystyczna II
 Ojciec nasz: śpiew wszyscy
 Baranku Boży: Missa in G. - chór
 Komunia św.: "U drzwi Twoich - lud
 "Będźże pozdrowiona" - lud
 Komunii św. udziela 30 kapłanów
 Dziękczynienie: "Cóż Ci Jezu damy" - wszyscy
 Zakrystia: Zakład Metafizyki

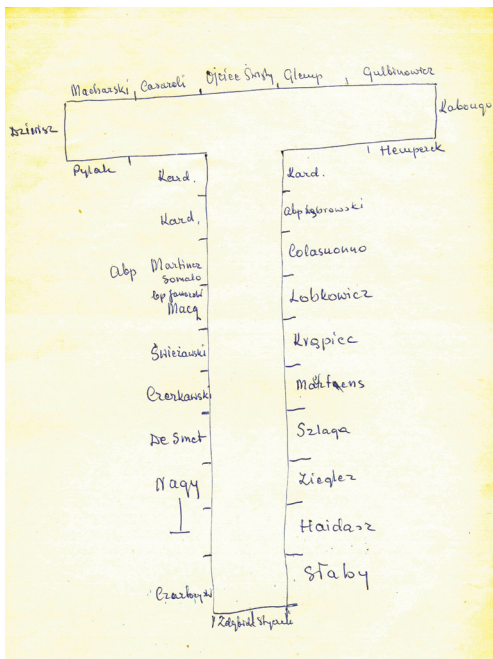
Plan nabożeństwa na dziedzińcu KUL (Archiwum IPN)

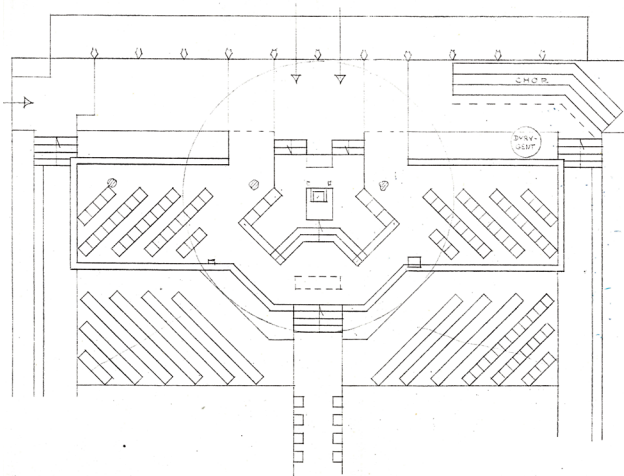
Delegacja Polonii podczas wizyty papieskiej na KUL-u (AU KUL)

przedstawiciele Polonii Kanadyjskiej oraz Polonii Amerykańskiej, którzy zobowiązali się zgromadzić fundusze na realizację tego przedsięwzięcia.

Po części oficjalnej Papież udał się do salonów rektorskich, które zostały specjalnie przebudowane na tę okoliczność. Ojciec Święty spożył tam obiad w towarzystwie władz Uczelni i innych oficjeli. Papieskie menu składało się z rosółu, cielęciny w trzech różnych odsłonach, ziemniaków oraz zestawu surówek; po obiedzie podano kawę i ciasta. Po krótkim odpoczynku w salonach rektorskich, Ojciec Święty odwiedził Kościół Akademicki, a następnie wsiadł do swojego papamobile i udał się na Czuby, gdzie zaplanowano Mszę plenerową z udziałem nawet miliona wiernych (według szacunków Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Lublinie uczestniczyło w niej 650 000 osób, a według źródeł kościelnych ponad milion).

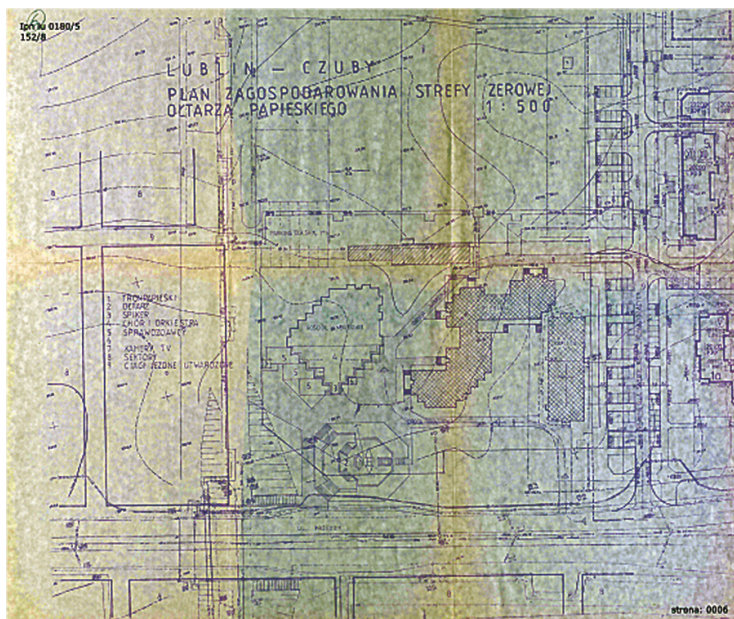
Plan rozmieszczenia gości podczas obiadu papieskiego w Rektoracie KUL (AU KUL)

Schemat podium papieskiego podczas wizyty na KUL-u (Archiwum IPN)

Czuby

Organizacja Mszy plenerowej dla miliona osób na budującym się wówczas osiedlu mieszkaniowym Czuby była wielkim przedsięwzięciem nie tylko w sensie logistycznym i organizacyjnym, ale także architektonicznym, gdyż na budowę ołtarza rozpisano ogólnopolski konkurs. Zwyciężył w nim zespół architektów w składzie: Krystyna Kutyna-Bagińska, Dobrosław Bagiński, Stanisław Machnik oraz Wiesław Nurek. Podest z ołtarzem został wkomponowany w otoczenie wznoszonego kościoła parafialnego pw. Świętej Rodziny. Osobliwością okazało się wykorzystanie wzniesionej już części świątyni (parteru) w charakterze loży przeznaczonej dla chórów kościelnych i orkiestry.

Plan ołtarza na Czubach (Archiwum IPN)

Kolumna papieska na miejsce przeznaczenia dotarła kilka minut po godz. 16.00. Przed rozpoczęciem liturgii Ojciec Święty poświęcił dzwony przeznaczone do wznoszonego kościoła. Podczas uroczystej Mszy świętej Jan Paweł II wyświęcił 50 nowych kapłanów. Musiano jednak zrezygnować z zaplanowanego na zakończenie tej uroczystości wspólnego zdjęcia Papieża z neoprezbiterami.

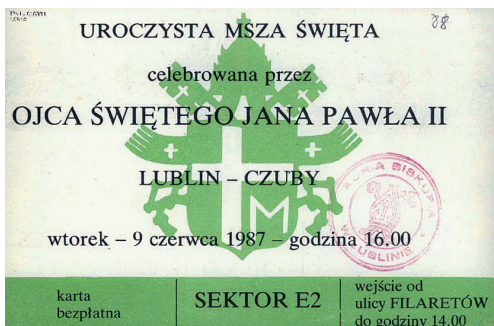
Przeszkodziły temu intensywne opady deszczu, ale i ten fakt Papież, swoim zwyczajem, potrafił skwitować żartem, wpłatając w podziękowania końcowe stwierdzenie: „Chcę podziękować deszczowi, że dopiero teraz zaczął padać”.

Po krótkim odpoczynku i posiłku spożytym w refektarzu zaimprovizowanym w murach budowanego kościoła, Ojciec Święty udał się do helikoptera oczekującego na Majdanku, a stamtąd odleciał do Tarnowa.

Tak zakończyła się jedyna wizyta Jana Pawła II w Lublinie.

„Zorza II”

Do organizacji każdej wizyty papieskiej w kraju mobilizowano liczne służby porządkowe. Szczególną rolę odgrywały jednak formacje podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, gdyż oprócz czuwania nad bezpieczeństwem Papieża, jako głowy obcego Państwa, musiały też czuwać nad „obroną żywotnych interesów socjalistycznej ojczyzny” lub mówiąc inaczej: „nie dopuścić do wykorzystania wizyty papieskiej do realizacji celów sprzecznych z interesami PRL”. Tego rodzaju sformułowania zawarto w zarządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych nr 058/86 z 15 grudnia 1986 roku, dotyczącego organizacji wizyty papieża Jana Pawła II w Polsce. Całość działań operacyjnych i polityczno-wychowawczych związanych z tą wizytą opatrzone kryptonimem „Zorza II”.

Przepustka sektorowa obowiązująca na Czubach
(Archiwum IPN)

Zasady ogólne zachowania się funkcjonariuszy operacyjnych w czasie działań operacji „Zorza II” w Lublinie (Archiwum IPN Lu 0180/2)

1. W przypadku działania terrorystycznego funkcjonariusze interweniują bezpośrednio i zdecydowanie.
2. Funkcjonariusze operacyjni w miejscu uroczystości z udziałem Jana Pawła II, jak i na trasach przejazdu, nie dekonspirują się bez uzasadnionej potrzeby jako funkcjonariusze SB.
3. Interwencje wobec osób podejrzanych lub zachowujących się niewłaściwie należy najpierw podejmować za pośrednictwem kościelnej służby porządkowej znajdującej się w miejscu uroczystości lub na trasie przejazdu.
4. Osoby, których zachowanie stanowi zagrożenie dla porządku publicznego, a których z uwagi na okoliczności izolować z tłumu nie można należy poobserwować lub odpowiednio naznaczyć i zatrzymać w odpowiednio wybranym miejscu.
5. Funkcjonariusze operacyjni posiadają znaczki rozpoznawcze noszone w miejscach łatwych do okazania i identyfikacji w tłumie.
6. Funkcjonariusze operacyjni w miejscu uroczystości lub trasie przejazdu Jana Pawła II swoim zachowaniem dostosowują się do istniejących warunków i zachowań wiernych, jak również nie odbiegają od tłumu standardem ubioru.
7. W ramach prowadzonych działań operacyjnych funkcjonariusze poprzez posiadane środki techniczne (aparaty fotograficzne, magnetofony) dokumentują procesowo działania osób niezgodne z prawem.

deportować z Polski. Kilku notowanych wcześniej cudzoziemców postanowiono jednak aresztować. Taki los spotkał jednego z jordańskich studentów Politechniki Lubelskiej, któremu zarzucono, że „systematycznie narusza przepisy o wykroczeniach. Jest agresywny, nadużywa alkoholu i w miejscach publicznych wywołuje awantury. Istnieje obawa, że podczas wizyty papieża może zakłócić ład i porządek publiczny i brać udział w działaniach o charakterze terrorystycznym”. Wcześniej, 3 lutego 1987 roku, został on ukarany przez Kolegium ds. Wykroczeń grzywną w wysokości 50 000 zł za incydent w Hotelu „Victoria”, gdzie wszczął awanturę, podczas której dopuścił się pobicia.

W ramach inwigilacji cudzoziemców prowadzono także ścisłe kontrole pojazdów na obcych numerach rejestracyjnych. Działania te nasilały się z każdym dniem przed terminem wizyty, a w jej przeddzień przybrały taki stopień intensywności, że nie tylko skutecznie zniechęciły wielu przebywających w Lublinie obywateli krajów arabskich do uczestniczenia w spotkaniu z Papieżem, a nawet wielu z nich skłoniły do pozostawania w dobrowolnej izolacji domowej przez cały czas obecności Ojca Świętego w Lublinie, do czego zresztą niektórzy z nich zobowiązywali się podczas wspomnianych „rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych”.

Za znaczące osiągnięcie lubelska Służba Bezpieczeństwa uznała pozyskanie dzięki tym rozmowom 4 cudzoziemców do stałej współpracy. Jednak za największy sukces w zakresie działań podejmowanych przez lubelską „bezpiekę” przeciwko obcokrajowcom uznano zatrzymanie (w trakcie przekazywania materiałów wywiadowczych) Alberta Muellera, II sekretarza ds. politycznych Ambasady USA w Polsce, któremu zarzucono działalność na rzecz amerykańskiego wywiadu wojskowego.

W ramach zabezpieczenia „ładu, porządku i spokoju społecznego” w czasie wizyty Jana Pawła II szczególnym nadzorem objęto także osoby zarejestrowane jako niezrównoważone bądź karane w przeszłości za zakłócanie uroczystości publicznych lub porządku. Dodatkowym asumptem do intensyfikacji nadzwyczajnych działań na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa Papieżowi stał się list

Wzór przepustki samochodowej obowiązującej na terenie całego kraju

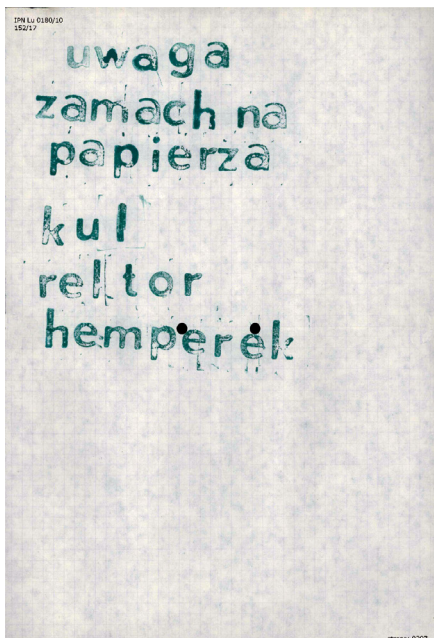
skierowany do ówczesnego szefa MSW gen. Czesława Kiszczaka, w którym nadawca (podpisany jako „mgr Jan Nowak”) oświadczył, że kierując się jedynie chęcią zapisania się na trwałe w annałach historycznych, zamierza zabić Ojca Świętego.

W poszukiwanie tego „zamachowcy” zaangażowano liczne grupy operacyjne, patrole milicji, a także uruchomiono sieć tajnych współpracowników, którzy za pomocą „wywiadów środowiskowych” mieli typować osoby podejrzane o autorstwo przywołanego listu. Ostatecznie pogrożki te musiano uznać

jedynie za „głupi żart”. Tuż przed samą wizytą pojawiły się kolejne doniesienia o planowanym zamachu, niektóre z nich przybrały dość osobliwą formę, jak np. list skierowany do RUSW w Lublinie 6 czerwca 1987 roku, w postaci kartki papieru formatu A4, na której drukowanymi literami, prawdopodobnie pieczętkami literowymi z dziecięcej zabawki, „wydrukowano” ostrzeżenie: „uwaga zamach na papierza [sic!] kul rektor hemperek”. Wszystkie tego rodzaju enuncjacje skrupulatnie sprawdzano i wyjaśniano, a bez względu na stopień prawdopodobieństwa, budowały one jednak atmosferę zagrożenia i skłaniały do podejmowania nadzwyczajnych środków ostrożności.

W ramach operacji „Zorza II” wiosną 1987 roku przeprowadzono na terenie Lublina akcję „Posesja 87”. W odróżnieniu od akcji tego rodzaju z lat poprzednich, ów-

czesna akcja, formalnie mająca na celu podniesienie estetyki miasta i przyległych gmin, została przeprowadzona ze szczególnym pietyzmem i autentyczną troską o porządek w przestrzeni publicznej w związku ze zbliżającą się wizytą Ojca Świętego. Jej drugim celem, nieujawnianym i znacznie ważniejszym, było przygotowanie służb do zabezpieczenia trasy przejazdu papieskiego orszaku. W konsekwencji dokładnie zlustrowano wszystkie posesje i budynki mieszkalne położone w pobliżu wyznaczonej trasy przejazdu Papieża, biegnącej z Majdanka do Centrum i dalej na Czuby. Łącznie według wyliczeń Sztabu WUSW trzeba było zabezpieczyć trasę o długości 20 500 m.

Anonimowa wiadomość sugerująca zamach na Papieża (Archiwum IPN)

Trosce o zapewnienie bezpieczeństwa Papieżowi oraz zachowanie, jak to wówczas określano, „ładu i porządku publicznego”, szczególnemu nadzorowi poddano wszystkie osoby zamieszkałe w pobliżu trasy przejazdu i pobytu Ojca Świętego, a wobec których toczyły się wówczas sprawy prowadzone przez SB. Na liście tej znaleźli się liczni studenci i wykładowcy KUL-u. Szczególny nadzór ze strony SB miał im uniemożliwić podjęcie ewentualnych działań, zwłaszcza w formie akcji rozwieszania plakatów, emblematów czy kolportowania ulotek „szkodzących interesom państwa”. W ramach tych działań zobligowano do szczególnej aktywności wszystkich tajnych współpracowników (w nomenklaturze SB „czynne źródła informacji”), zamieszkałych w rejonie objętym szczególnym nadzorem ze względu na wizytę papieską.

Do przeprowadzenia operacji „Zorza II” lubelskie siły WUSW wzmocniono funkcjonariuszami przybyłymi spoza Lublina, m.in. z Białej Podlaskiej, Białegostoku, Chełma, Łomży, Ostrołęki, Radomia, Siedlec, Tarnobrzega i Zamścia. Zaangażowano 6 związków taktycznych Milicji Obywatelskiej, liczących łącznie 6 998 funkcjonariuszy, a ponadto 500 funkcjonariuszy Wydziału Ruchu Drogowego, 767 milicjantów z innych służb mundurowych, 50 przewodników z psami służbowymi oraz 2 500 pracowników i współpracowników SB. Rozlokowano ich głównie w jednostkach wojskowych położonych na terenie miasta, a także w hotelach i internatach. Według danych kwatermistrzowskich owo wzmocnienie sił lubelskich liczyło ok. 15 000 osób. Warto też zaznaczyć, że do obsługi pielgrzymki zaangażowano wszystkie służby miejscowe, przy czym nie udzielano w tym okresie urlopów, a czas służby wydłużono do 10 godzin dziennie.

W trosce o właściwą oprawę pobytu Jana Pawła II w Lublinie, zwrócono także uwagę na wygląd funkcjonariuszy mundurowych oddelegowanych do zabezpieczenia wizyty. W wyniku szczegółowej kontroli, przeprowadzonej na zgrupowaniu 25 maja 1987 roku, u 58 funkcjonariuszy stwierdzono różnego rodzaju nieodciągnięcia. Dotyczyły one: braku kompletnego umundurowania służbowego, znacznego zniszczenia jego elementów lub zabrudzenia, a także, jak zaznaczono w raporcie: „zbyt długich włosów”.

Wzór przepustki samochodowej obowiązującej w Lublinie (Archiwum IPN)

Szczególne środki ostrożności podjęto w celu zabezpieczenia Gmachu Głównego KUL, gdzie Papież planował spędzić najwięcej czasu w ramach całej wizyty w Lublinie. Oprócz sił operacyjnych rozlokowanych wokół Uczelni, liczni

*Papież
na obiedzie
współdziałania:
Opł. Świętego
Jana Pawła II
KUL 9 VI 1987*

*W Lublinie
9 VI 1987*

Zatwierdzony projekt medalu pamiątkowego z wizyty Jana Pawła II w Lublinie (AU KUL)

nej w archiwach IPN-u dokumentacji wynika, że nie udało się osiągnąć wszystkich zmierzonych celów.

Na przykład mimo bardzo skrupulatnej kontroli wszystkich studentów KUL-u, podczas spotkania ze społecznością akademicką na dziedzińcu KUL-u rozwinięto transparent o treści: „Ojcie Świąty – pobłogosław nas – KPN IV Obszar”. Podobnie podczas Mszy na Czubach załopotwały m.in. transparenty: „Solidarność Lublin”, „NYS Politechnika Lubelska”, „Solidarność Stalowa Wola Wita Papieża”.

Za dość bolesny cios dla pracy ideowo-wychowawczej prowadzonej w tym czasie w strukturach lubelskiej Służby Bezpieczeństwa można uznać przypadek pewnej, działającej niejawnie funkcjonariuszki miejscowej „bezpieki”, która została oddelegowana do zabezpieczenia uroczystości z udziałem Papieża na KUL-u. Jak wykazało dochodzenie wewnętrzne, jeszcze przed przybyciem Papieża na Aleje Racławickie opuściła wyznaczony posterunek i udała się do swojego mieszkania, gdzie pod opieką jej męża – emerytowanego pracownika

funkcjonariusze SB zostali ulokowani wśród społeczności akademickiej, a do współdziałania z nimi skierowano także 11 tajnych współpracowników. Liczną grupą tajnych współpracowników, liczącą aż 24 osoby, SB dysponowała także w centrum prasowym urządzonego w budynku NOT-u, co wskazuje, że niezwykle wielką wagę podczas wizyty papieskiej przywiązywano nie tylko do bezpieczeństwa Papieża i zachowania „ładu społecznego”, ale także do relacji medialnych z jej przebiegu, co wpisywało się w działania o charakterze cenzury prewencyjnej.

W sprawozdaniach składanych do centrali MSZ, funkcjonariusze lubelscy podkreślali pełną realizację założeń operacji „Zorza II”. Jednak z zachowa-

Milicji Obywatelskiej, znajdowała się wnuczka, którą następnie przyprowadziła przed budynek KUL-u i ustawiła wśród dzieci pracowników KUL, oczekujących na Papieża. Ulokowała ją przy tym w taki sposób, że Ojciec Święty dziecko to pobłogosławił. Trzeba tu odnotować, że ojcem tego dziecka był także funkcjonariusz Milicji Obywatelskiej.

Za swój czyn funkcjonariuszka została przeniesiona na wcześniejszą emeryturę. Być może był to przypadek odosobniony, jednak w sferze symbolicznej zwiastował zmiany w postawach polskiego społeczeństwa, a w sensie biblijnym można go uznać za symptomatyczną odpowiedź na Chrystusowe wezwanie: „Pozwólcie dzieckom przychodzić do mnie”.

Kolejna, czyli IV Pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzna odbyła się w dniach od 1 do 9 czerwca 1991 roku (część I) oraz od 13 do 16 sierpnia 1991 roku (część II), w zupełnie innej rzeczywistości polityczno-społecznej. Po transformacji ustrojowej działania nowych służb specjalnych były już skoncentrowane jedynie na bezpieczeństwie Papieża i pielgrzymów. Papież nie zawitał więcej do Lublina, jednak wspominając Jego wizytę z 1987 roku warto osadzić ją w szerszym kontekście pielgrzymek do Ojczyzny i w ogóle wszystkich pielgrzymek papieskich do różnych zakątków świata.

Kto wie czy wypowiedziane wówczas na dziedzińcu KUL-u słowa: „Jeśli służysz Prawdzie – służysz wolności, wyzwalanii człowieka i narodu...”, miały taką samą moc sprawczą dla wydarzeń z lat 1988-1989, jak pamiętne wezwanie wygłoszone w 1979 roku w Warszawie, w postaci: „Niech zstąpi Duch Twój! I odnowi oblicze ziemi. Tej Ziemi!”, co do którego panuje dość powszechne przekonanie, że przyczyniło się do wydarzeń sierpniowych 1980 roku.

Każda z apostolskich podróży Jana Pawła II miała swój własny charakter i osobliwy przebieg. Każdej towarzyszyły określone przygotowania, wynikające z lokalnej specyfiki. Przypomnienie przygotowań i przebiegu wizyty papieskiej w Lublinie powinno uzmysłwić, jak ważnym elementem pontyfikatu św. Jana Pawła II były właśnie podróże apostolskie. Budziły one nie tylko do działania odpowiednie służby i struktury władzy, ale przede wszystkim budziły sumienia wiernych, skłaniały do religijnej refleksji, a nawet wyzwalały przeżycia religijne u wielu osób, bez względu na charakter ich obecności na trasie papieskich podróży.

PIELGRZYMKI JANA PAWŁA II DO OJCZYZNY

Szczególnym znakiem troski Jana Pawła II o rodaków w kraju były jego pielgrzymki do ojczyzny. Każda z nich wywarła na społeczeństwie polskim określone piętno, była wydarzeniem nie tylko w skali Kościoła, ale również całego narodu i państwa. Wspominając wizytę św. Jana Pawła II na KUL-u, jaka miała miejsce 9 czerwca 1987 roku, czyli w jej 35 rocznicę warto przypomnieć przebieg i treść poszczególnych spotkań Papieża-Polaka z rodakami.

I pielgrzymka 2-10 czerwca 1979 r.

Warszawa – We Mszy na placu Zwycięstwa w Warszawie uczestniczy milion wiernych. Telewizja stara się ten fakt zatuszować. Papież naucza o „przyrodzonej godności ludzi pracy”. Homilia zakończona została słynnym wezwaniem: „Niech zstąpi Duch Twój! I odnowi oblicze ziemi. Tej Ziemi!”. Tekst ten już na zawsze będzie wiązany ze zrywem solidarnościowym 1980 roku.

Gniezno – Spotkanie z młodzieżą na wzgórzu Lecha. „Pogaduszki” z młodzieżą z balkonu pałacu prymasowskiego – szeroko komentowane w mediach światowych, jako „znak nowego, bezpośredniego stylu komunikowania się Papieża z wiernymi”.

Częstochowa – Akt oddania całego Kościoła pod opiekę Matki Boskiej Częstochowskiej. Spotkanie ze społecznością akademicką KUL. Wieczorem znów nieformalne spotkanie z balkonu.

Kraków – Spotkania liturgiczne poświęcone św. Stanisławowi i bł. Jadwidze. Wieczorem Papież by móc pobłogosławić oczekujący tłum wiernych wychodzi na parapet okna rezydencji arcybiskupów krakowskich!

Kalwaria Zebrzydowska - Nabożeństwo na stokach Góry Ukrzyżowania.

Wadowice – Odwiedziny w domu rodzinnym, kościele parafialnym, spotkanie z kolegami i przyjaciółmi z czasów szkolnych.

Oświęcim – Modlitwa w celi śmierci bł. Maksymiliana Kolbe. Msza św. na rampie kolejowej wg formularza o pojednaniu.

Nowy Targ – „Dialog z Górami”, które skryły się za chmurami, a następnie dialog z Góralami, Papież żartuje po góralsku, witając wszystkich „ceprów, co siek dzisiok na górali nazdali”.

Kraków – Zakończenie synodu archidiecezjalnego. Spotkanie z młodzieżą na Skałce. Spotkanie z dziennikarzami katolickimi.

Mogiła – Msza św. w sanktuarium św. Krzyża i spotkanie z robotnikami z pobliskiej Nowej Huty, o której Papież powiedział: „W duchu braterskiej solidarności budowałem ją razem z wami: dyrektorzy, inżynierowie, hutnicy, pracownicy, ministrowie. Budowałem ją razem z wami na fundamencie Chrystusowego Krzyża!”

Kraków – Msza św. na Błoniach ku czci św. Stanisława Biskupa. Entuzjastyczne pożegnanie na lotnisku w Balicach. Swoją wizytę Papież podsumowuje: „To wydarzenie bez precedensu było z pewnością aktem pewnej odwagi z obydwu stron. Jednakże naszym czasom potrzebny był taki właśnie akt odwagi. Trzeba czasem odważyć się pójść także w tym kierunku, w którym dotąd jeszcze nikt nie poszedł”.

II pielgrzymka 16-23 czerwca 1983 r.

Warszawa – Władze państwowe (z gen. W. Jaruzelskim na czele) chcą wykorzystać pielgrzymkę do celów propagandowych i przedstawiać to wydarzenie jako znak normalizacji stosunków w państwie (zawieszony stan wojenny). Papież dodaje otuchy opozycji: „Nie bójcie się tych, którzy zabijają ciało, lecz duszy zabić nie mogą. Bójcie się raczej tego, który duszę i ciało może zatracić w piekle.”

Niepokalanów – Podczas homilii poświęconej życiu św. Maksymiliana Kolbe padają znamienne słowa: „Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj”.

Częstochowa – W obchodach 600-lecia klasztoru Paulinów na Jasnej Górze uczestniczy 2,5 mln wiernych – było to największe zgromadzenie ludzi jakie odnotowano w dziejach Polski.

Poznań – Beatyfikacja Urszuli Ledóchowskiej.

Katowice – Nabożeństwo Maryjne na lotnisku w Muchowcu przeszło do historii jako najbogatsza i najdłuższa oprawa liturgiczna w dziejach papieskich podróży. Uroczystości liturgiczne rozpoczęto już 8 godzin przed przybyciem Papieża i uczestniczyło w nich ok. 2 mln osób zgromadzonych na obszarze 80 ha.

Wrocław – Msza św. na hipodromie, koronacja figury Matki Bożej Śnieżnej.

Tatry – Wędrówka po Dolinie Chochołowskiej.

Kraków – Papież otrzymuje doktorat *honoris causa* UJ. Beatyfikacja Rafała Kalinowskiego i Alberta Chmielowskiego.

III pielgrzymka 8-14 czerwca 1987 r.

Warszawa – W siedzibie Prymasa spotkanie ekumeniczne z przedstawicielami innych wyznań. Rozpoczęcie II Krajowego Kongresu Eucharystycznego.

Lublin – Spotkanie z pracownikami i studentami KUL. Tematem pobytu w Lublinie jest Prawda. Podczas spotkania na KUL-u Papież wielokrotnie powtarza: „Uniwersytecie służ prawdzie!”

Tarnów – Beatyfikacja Karoliny Kózkówny.

Kraków – Wygłoszona przez Papieża homilia *O znaku krzyża* wpłynęła na podjęcie, już wkrótce po pielgrzymce, na terenie całego kraju akcji społecznych, w których domagano się obecności krzyży w miejscach publicznych.

Szczecin – W homilii o rodzinie Papież naucza: „Nie można rozchwiać tej małej wspólnoty, może słabej, może niewystarczającej, która jednak jest u korzenia wszystkich wspólnot, ażeby całe życie społeczne i narodowe nie doznało strat i szkód niepowetowanych”.

Gdynia – W homilii Papież stwierdza: „nie może być mowy o żadnym postępie, jeżeli w imię społecznej solidarności nie będą respektowane do końca prawa każdego człowieka”.

Westerplatte – Spotkanie z młodzieżą.

Gdańsk – Nocne spotkanie z Lechem Wałęsą, które w oficjalnym programie kolportowanym przez media publiczne określano jako spotkanie z „osobą prywatną”.

Częstochowa – Rozpoczęcie Roku Maryjnego.

Łódź – Podczas spotkania z włókniami Papież stwierdził m.in.: „Prawdziwy awans kobiety domaga się od społeczeństwa szczególnego uznania dla zadań macierzyńskich i rodzinnych, ponieważ są one wartością nadrzędną wobec wszystkich innych zadań i zawodów publicznych. Zadania te i zawody winny zresztą uzupełniać się wzajemnie, jeżeli chcemy, by rozwój społeczeństwa był prawdziwie i w pełni ludzki”.

Warszawa – „Wyłom w programie” – Papież nieoczekiwanie odwiedza grób ks. Jerzego Popiełuszki przy kościele św. Stanisława Kostki.

IV pielgrzymka 1-9 czerwca 1991 r. oraz 13-16 sierpnia 1991 r.

część I

Koszalin – Spotkanie z żołnierzami w Zegrzu k. Koszalina.

Rzeszów – Beatyfikacja bpa Józefa Sebastiana Pelczara.

Przemysł – Spotkanie z wiernymi Kościoła grecko-katolickiego.

Lubaczów – Wizyta w prokatedrze Lubaczowskiej, utworzenie diecezji zamojsko-lubaczowskiej – początek reorganizacji sieci diecezjalnej w Polsce.

Kielce – Pamiętna homilia w strugach deszczu, mimo silnego wiatru i ulewy Papież nie przerwał homilii o poszanowaniu życia ludzkiego i szacunku wobec ludzi chorych i starych.

Radom – Poświęcenie budynku Wyższego Seminarium Duchownego.

Łomża – Spotkanie z Litwinami, na które przybyło, razem z władzami państwowymi, ok. 20 tys. osób (Litwa proklamowała już niepodległość, ale na jej terytorium jeszcze stacjonowały wojska rosyjskie).

Białystok – Nabożeństwo ekumeniczne w katedrze prawosławnej.

Olsztyn – Homilia o środkach masowego przekazu, o polityce i ekonomii, „którym trzeba przywrócić cnotę prawdomówności”.

Włocławek – Homilia o wspólnotcie europejskiej: „Polska jest w Europie i zawsze tam była. Wykluczanie jej obraża wielki świat kultury chrześcijańskiej”.

Płock – Spotkanie z więźniami na dziedzińcu zakładu karnego.

Warszawa – Odlot. Długie i serdeczne pożegnanie na Okęciu.

część II – Papież uczestniczy w kongresie młodzieży w **Częstochowie**, odwiedza także rodzinne **Wadowice** i **Kraków**.

Wizyta duszpasterska 22 maja 1995 r.

(nie miała charakteru oficjalnej pielgrzymki papieskiej)

Najkrótsza ze wszystkich wizyt Papieża w kraju, „przy okazji” kanonizacji Jana Sarkandra w pobliskim Ołomuńcu w Czechach. W kraju Papież spędził 9 godzin. W Skoczowie odprawił Mszę św. i poświęcił dzwon przeznaczony do Katynia – miejsca kaźni oficerów polskich, pomordowanych przez Rosjan. Spotkał się też z wiernymi w Żywcu i Bielsku-Białej.

V pielgrzymka 31 maja – 10 czerwca 1997 r.

Wrocław – Zakończenie Światowego Kongresu Eucharystycznego.

Legnica – Koronacja obrazu Matki Boskiej Łaskawej z Krzeszowa – Królowej Sudetów.

Gorzów Wlkp. – w Homilii powiedział: „O Bogu winno się świadczyć słowem i czynem, wszędzie, w każdym środowisku: w rodzinie, w zakładach pracy, w urzędach, w szkołach, biurach. W miejscach, gdzie człowiek się trzyma i gdzie odpoczywa”.

Gniezno – Obchody jubileuszu 1000-lecia śmierci św. Wojciecha. Spotkanie prezydentów państw Europy środkowej: Czech, Litwy, Niemiec, Polski, Słowacji, Węgier.

Poznań – Papież modli się przy Pomniku Ofiar Czerwca 1956 roku. W homilii do młodych powiedział: „Nie dajcie się zniewolić, nie dajcie się skusić pseudowartościami, półprawdami, urokiem miraży, od których później będziecie się odwracać z rozczarowaniem, poranieni, a może nawet ze złamanym życiem”.

Kalisz – Spotkanie z kapłanami, byłymi więźniami obozu koncentracyjnego w Dachau.

Częstochowa – Akt zawierzenia Matce Jasnogórskiej Polski i dokonujących się w niej przemian społecznych, ekonomicznych i politycznych, „aby pragnienie dobra wspólnego przewyciężało egoizm i podziały”.

Zakopane – Hołd górali polskich złożony przez burmistrza Zakopanego: „Dziękujemy, Ojczyźnie Świętej, żeś nas wydosłał z czerwonej niewoli, a teraz chcesz i uczysz, jak dom ojczysty, polski, wysprzątać z tego, co hańbi, rujnuje, zniewala, gubi”.

Ludźmierz – Koronacja łaskami słynącej figury Matki Bożej Ludźmierskiej.

Kraków – Obchody jubileuszu 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Krosno-Dukla – Modlitwa w pustelni bł. Jan z Dukli.

VI pielgrzymka 5-17 czerwca 1999 r.

Gdańsk-Sopot – Msza św. z okazji Wielkiego Jubileuszu 2000.

Pelplin – Msza św. z homilią, w której Papież stwierdził: „Zważywszy na nowe wyzwania, jakie stają wobec współczesnego człowieka i całych społeczeństw, trzeba, abyśmy wciąż odnawiali w sobie świadomość, czym jest słowo Boże, jakie jest jego znaczenie w życiu chrześcijanina, w życiu Kościoła i całej ludzkości”.

Elbląg – W przemówieniu Papież przestrzegał, że świat bez Boga obróci się przeciwko człowiekowi.

Licheń – Poświęcenie sanktuarium Matki Bożej.

Bydgoszcz – W nawiązaniu do męczeńskiej śmierci ks. J. Popiełuszki Papież mówi o sensie męczeństwa.

Toruń – Spotkanie z Rektorami szkół wyższych z okazji rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika.

Elk – Spotkanie z liczną grupą wiernych przybyłych z Litwy.

Wigry – Odpoczynek. W czasie rejsu po jeziorze Wigry Papież odwiedza niespodziewanie rodzinę opiekującą się kapliczką Matki Boskiej ustawioną tuż przy brzegu jeziora.

Siedlce – Msza św. dla wiernych obrządku grecko-katolickiego.

Drohiczyn – Spotkanie ekumeniczne.

Warszawa – Spotkanie z Parlamentem RP (Sejm i Senat) w obecności Prezydenta, Premiera i Rządu RP, przy udziale Korpusu Dyplomatycznego. Modlitwa w intencji ofiar holocaustu. Modlitwa przy pomniku Sybiraków.

Sandomierz – Msza św. z homilią o potrzebie postawy nieustannego szukania Boga.

Zamość – W przemówieniu do rolników nauczał: „Nikt tak jak pracujący na roli nie może zaświadczyć o tym, że wyjałowiona ziemia nie daje plonów, zaś pielęgnowana z miłością jest szczodłą karmicielką. Z wdzięcznością i szacunkiem chylę głowę przed tymi, którzy przez wieki użyźniali tę ziemię potem zboża, a gdy trzeba było stawać w jej obronie nie szczędzili również krwi”.

Warszawa – Poświęcenie kamienia węgielnego pod kościół Opatrzności Bożej.

Radzymin – Modlitwa na cmentarzu ofiar wojny z 1920 roku.

Łowicz – Msza św. z homilią o poszanowaniu życia poczętego. Papież stwierdził m.in.: „Życie ludzkie jest święte. Nikt w żadnej sytuacji, nie może rościć sobie prawa do bezpośredniego zniszczenia niewinnej istoty ludzkiej”.

Sosnowiec – Spotkanie ze zgromadzonymi i przemówienie o godności pracy ludzkiej.

Kraków – Obchody 1000-lecia archidiecezji krakowskiej.

Stary Sącz – Kanonizacja bł. Kingi.

Wadowice – Spotkanie z mieszkańcami rodzinnego miasta.

Gliwice – Po wcześniejszym odwołaniu wizyty z powodu wypadku, Papież zjawia się nagle następnego dnia i na spotkaniu z wiernymi żartuje: „Ja bym z takim papieżem nie wytrzymał”.

Kraków – Podczas pożegnania na lotnisku w Balicach powiedział: „Jakże bowiem inaczej wyrazić miłość do tej ziemi i tego ludu, jeśli nie poprzez gorące błaganie, by Bóg, który jest miłością, obficie wszystkim błogosławił?”

VII pielgrzymka 16-19 sierpnia 2002 r.

Kraków – Przemawiając do wiernych zgromadzonych na lotnisku, papież zaznaczył, że „przybywając do Krakowa, serdeczną myślą ogarniam całą Polskę i wszystkich rodaków”. Wyjaśnił też, że celem tej krótkiej pielgrzymki jest obudzenie w Polakach „głębokiej wiary w moc miłosierdzia Bożego”.

Łagiewniki – Konsekracja nowo wybudowanego Sanktuarium Miłosierdzia Bożego. Po tej uroczystości papież odwiedził najbliższe mu miejsca w Krakowie.

Kalwaria Zebrzydowska – Msza św. przy obrazie Matki Bożej Kalwaryjskiej, która jak zaznaczył „wychowała jego serce”. Podczas uroczystości Jan Paweł II ponownie zawierzył Matce Bożej cały naród, Kościół i swą papieską posługę.

PODRÓŻE APOSTOLSKIE ŚW. JAN PAWŁA II

	Data	Trasa
1	25 I – 1 II 1979	Dominikana: Santo Domingo; Meksyk: Mexico City, Puebla, Cuilapan, Oaxaca, Guadalajara, Guadalupe, Zapopán, Monterrey
2	2-10 VI 1979	Polska: Warszawa, Gniezno, Częstochowa, Kraków, Kalwaria Zebrzydowska, Wadowice, Oświęcim-Brzezinka, Nowy Targ, Kraków
3	29-30 IX 1979 1-8 X 1979	Irlandia: Dublin, Drogheda, Clonmacnois, Galway, Knock, Maynooth, Limerick, Shannon; Stany Zjednoczone: Boston, Nowy Jork, Filadelfia, Des Moines, Chicago, Waszyngton
4	28-30 XI 1979	Turcja: Ankara, Sztambuł, Efez, Izmir
5	2-12 V 1980	Zair: Kinszasa, Kisangani, Makiso; Kongo: Brazzaville; Kenia: Nairobi; Ghana: Akra, Kumasi; Górna Wolta: Wagadugu; Wybrzeże Kości Słoniowej: Abidżan, Jamusukro, Adzopé
6	30 V – 2 VI 1980	Francja: Paryż, Saint-Denis, Issy-les-Moulineaux, Lisieux
7	30 VI – 12 VII 1980	Brazylia: Brasília, Belo Horizonte, Rio de Janeiro, São Paulo, Aparecida, São José dos Campos, Pôrto Alegre, Kurytyba, São Salvador da Bahia, Recife, Teresina, Belém, Fortaleza, Manaus
8	15-19 XI 1980	Republika Federalna Niemiec: Kolonia, Brühl, Bonn, Osnabrück, Moguncja, Fulda, Altötting, Monachium

9	16-26 II 1981	(Pakistan: Karaczi); Filipiny: Manila, Quezon, Cebu, Davao, Bacolod, Iloilo, Legaspi, Morong, Baguio; Guam: Agaña; Japonia: Tokio, Hirosima, Nagasaki; (Alaska: Anchorage)
10	12-19 II 1982	Nigeria: Lagos, Onitsha, Enugu, Kaduna, Ibadan; Benin: Cotonou; Gabon: Libreville; Gwinea Równikowa: Malabo, Bata
11	12-15 V 1982	Portugalia: Lizbona, Fatima, Vila Viçosa, Coimbra, Braga, Monte Sameiro, Porto
12	28 V – 2 VI 1982	Wielka Brytania: Londyn, Canterbury, Coventry, Liverpool, Manchester, York, Edynburg, Glasgow, Cardiff
13	11-13 VI 1982	(Brazylia: Rio de Janeiro); Argentyna: Buenos Aires, Luján
14	15 VI 1982	Szwajcaria: Genewa
15	29 VIII 1982	Republika San Marino; Rimini
16	31 X – 9 XI 1982	Hiszpania: Madryt, Avila, Alba de Tormes, Salamanka, Guadalupe, Toledo, Segowia, Sewilla, Santa Fé, Grenada, Loyola, Javier, Saragossa, Montserrat, Barcelona, Walencja, Moncada, Alcira, Santiago de Compostela
17	2-10 III 1983	(Portugalia: Lizbona); Kostaryka: San José; Nikaragua: León, Managua; Panama: Panama; Salwador: San Salwador; Gwatemala: Gwatemala, Quezaltenango; Honduras: Tegucigalpa, Suyapa, San Pedro Sula; Belize: Belize; Haiti: Port-au-Prince

18	16-23 VI 1983	Polska: Warszawa, Niepokalanów, Częstochowa, Poznań, Katowice, Wrocław, Góra Świętej Anny, Kraków
19	14-15 VIII 1983	Francja: Tarbes, Ossun, Lourdes
20	10-13 IX 1983	Austria: Wiedeń-Kahlenberg, Mariazell
21	2-12 I 1984	(Alaska: Fairbanks); Korea Pd.: Seul, Kuanodzu, Sorokdo, Seul, Tegu; Papua-Nowa Gwinea: Port Moresby, Mount Hagen; Wyspy Salomona: Honiara; Tajlandia: Bangkok, Phanat, Nikhom, Sampran
22	12-17 VI 1984	Szwajcaria: Zurych, Lugano, Genewa, Chambésy, Lozanna, Fryburg Szwajc., Berno, Kehrsatz, Flüeli, Sachseln, Einsiedeln, Lucerna, Sion
23	9-20 IX 1984	Kanada: Quebec, Trois-Rivières, Montreal, Saint John, Moncton, Halifax, Toronto, Midland, Winnipeg, Edmonton, Vancouver, Ottawa
24	10-13 X 1984	Hiszpania: Saragossa; Republika Dominikany: Santo Domingo; Puerto Rico: San Juan
25	26 I – 6 II 1985	Wenezuela: Caracas, Maracaibo, Mérida, Ciudad Guayana; Ekwador: Quito, Latacunga, Cuenca, Guayaquil; Peru: Lima, Cuzco, Ayacucho, Callao, Piura, Trujillo, Iquitos; Trynidad i Tobago: Port of Spain
26	11-21 V 1985	Holandia: Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Haga, Utrecht, Maastricht, Amersfoort, Amsterdam; Luksemburg: Luksemburg, Echternach; Belgia: Bruksela, Antwerpia, Ieper, Gandawa, Mechelen, Beauraing, Namur, Laeken, Liège, Lowanium, Louvain-la-Neuve, Tilf, Banneux, Bierset

27	8-19 VIII 1985	Togo: Lomé, Pya, Kara, Togoville; Wybrzeże Kości Słoniowej: Abidżan; Kamerun: Jaunde, Garoua, Bamenda, Douala; Republika Środkowoafrykańska: Bangui; Zair: Kinszasa, Lubumbashi; Kenia: Nairobi; Maroko: Casablanca
28	8 IX 1985	Liechtenstein: Eschen-Mauren, Vaduz, Schaan Dux
29	1-10 II 1986	Indie: Delhi, Rańczy, Kalkuta, Szilong, Madras, Goa, Mangalur, Triczur, Koczin, Werapoli, Ernakulam, Kottajam, Triwandrum, Wasai, Bombaj, Puna
30	1-8 VII 1986	Kolumbia: Bogotá, Chiquinquirá, Cali, Tumaco, Popayán, Pereira, Chinchiná, Medellín, Armero, Lérida, Bucaramanga, Cartagena, Barranquilla; Saint Lucia: Castries, Hevanorra
31	4-7 X 1986	Francja: Lyon, Taizé, Paray-le-Monial, Ars, Annecy
32	18 XI – 2 XII 1986	Bangladesz: Dhaka; Singapur; Fidżi: Nandi, Suva; Nowa Zelandia: Auckland, Wellington, Christchurch; Australia: Canberra, Brisbane, Sydney, Hobart, Melbourne, Darwin, Alice Springs, Adelaide, Perth; Seszele: Victoria
33	31 III – 13 IV 1987	Urugwaj: Montevideo; Chile: Santiago, Valparaíso, Punta Arenas, Puerto Montt, Concepción, Temuco, La Serena, Antofagasta; Argentyna: Buenos Aires, Bahia Blanca, Viedma, Mendoza, Córdoba, Tucumán, Salta, Corrientes, Paraná, Rosario
34	30 IV – 4 V 1987	Republika Federalna Niemiec: Kolonia, Bonn, Münster, Kevelaer, Bottrop, Essen, Gelsenkirchen, Monachium, Augsburg, Spira, Stuttgart
35	8-14 VI 1987	Polska: Warszawa, Lublin, Tarnów, Kraków, Szczecin, Gdynia, Gdańsk, Częstochowa, Łódź

36	10-21 IX 1987	Stany Zjednoczone: Miami, Kolumbia, Nowy Orlean, San Antonio, Los Angeles, San Francisco, Detroit; Kanada: Fort Simpson
37	7-18 V 1988	Urugwaj: Montevideo, Melo, Florida, Salto; Boliwia: La Paz, Oruro, Cochabamba, Sucre, Santa Cruz, Tarija, Trinidad; Peru: Lima; Paragwaj: Asunción, Villarrica, Mariscal Estigarribia, Caacupé, Encarnación
38	23-27 VI 1988	Austria: Wiedeń, Trausdorf, Mauthausen, Salzburg, Enns-Lorch, Gurk, Eisenstadt, Innsbruck
39	10-19 IX 1988	Zimbabwe: Harare, Bulawajo; Botswana: Gaborone; Lesotho: Maseru; Suazi: Manzini; Mozambik: Maputo, Beira, Nampula
40	8-11 X 1988	Francja: Strasburg, Metz, Nancy, Mont Sainte-Odile, Miluza
41	28 IV – 6 V 1989	Malgaska Republika: Tananariwa, Antsiranana, Fianarantsoa; Reunion: Saint-Denis; Zambia: Lusaka, Kitwe; Malawi: Blantyre, Lilongwe
42	1-10 VI 1989	Norwegia: Oslo, Trondheim, Tromsø; Islandia: Reykjavík; Finlandia: Helsinki, Turku; Dania: Kopenhaga, _m; Szwecja: Sztokholm, Uppsala, Vadstena, Linköping
43	19-21 VIII 1989	Hiszpania: Santiago de Compostela, Oviedo, Cangas, Covadonga
44	6-16 X 1989	Korea Pd.: Seul; Indonezja: Dżakarta, Djokjakarta, wyspa Flores, Wsch. Timor, Sumatra; Mauritius: Port Louis, La Ferme, Rose Hill, Curepipe

45	25 I – 1 II 1990	Republika Zielonego Przylądka: Praia, Mindelo; Gwinea Bissau: Bissau; Mali: Bamako; Burkina Faso: Wagadugu, Bobo-Dioulasso; Czad: N'Djamena, Moundou, Sarh
46	21-22 IV 1990	Czechosłowacja: Praga, Welehrad, Bratysława
47	6-13 V 1990	Meksyk: Meksyk, Guadalupe, Veracruz, Aguas Calientes, San Juan de los Lagos, Durango, Chihuahua, Monterrey, Tuxtla Gutiérrez, Villahermosa, Zacatecas; Antyle Holenderskie: Willemstad
48	25-27 V 1990	Malta: La Valletta, Spaala, Rabat, Tab Virtu, Floriana, Luga
49	1-10 IX 1990	Tanzania: Dar es-Salam, Songea, Mwanza, Tabora, Kia, Moshi; Burundi: Bużumbura, Kitega; Rwanda: Kigali, Kabgayi; Wybrzeże Kości Słoniowej: Jamusukro
50	10-13 V 1991	Portugalia: Lizbona, Angra do Heroísmo, Ponta Delgada, Madera, Fatima
51	1-9 VI 1991 13-16 VIII 1991	Polska cz. I: Koszalin, Rzeszów, Przemyśl, Lubaczów, Kielce, Radom, Łomża, Białystok, Olsztyn, Włocławek, Płock, Warszawa Polska cz. II: Kraków, Wadowice, Częstochowa
52	16-20 VIII 1991	Węgry: Budapeszt, Ostrzyhom, Pecz, Máriapócs, Debreczyn, Szombathely
53	12-21 X 1991	Brazylia: Natal, São Luís, Brasilia, Goiânia, Cuiabá, Campo Grande, Florianópolis, Vitória, Maceió, São Salvador da Bahia
54	19-26 II 1992	Senegal: Dakar, Poponguine, Gorée; Gambia: Bandżul; Gwinea: Konakri
55	4-10 VI 1992	Angola: Luanda, Huambo, Lubango, Cabinda, Mbanza Kongo, Benguela; Wyspy św. Tomasza i Książęca: São Tomé

56	9-15 X 1992	Dominikana: Santo Domingo, Higüey
57	3-10 II 1993	Benin: Cotonou, Parakou; Uganda: Kampala, Gulu, Namugongo, Kasese, Soroti; Sudan: Chartum
58	25 IV 1993	Albania: Szkodra, Tirana
59	12-17 VI 1993	Hiszpania: Sewilla, Dos Hermanas, Huelva, Moguer, La Rábida, El Rocío, Madryt
60	9-16 VIII 1993	Jamajka: Kingston; Meksyk: Mérida, Izamal; Stany Zjednoczone: Denver
61	4-10 IX 1993	Litwa: Wilno, Kowno, Szawle, Szydłowo; Łotwa: Ryga, Agłona; Estonia: Tallin
62	10-11 IX 1994	Chorwacja: Zagrzeb
63	12-21 I 1995	Filipiny: Manila; Papua Nowa Gwinea: Port Moresby; Australia: Sydney; Sri Lanka: Kolombo
64	20-22 V 1995	Czechy: Praga, Ołomuniec; Polska: Skoczów, Bielsko-Biała, Żywiec
65	3-4 VI 1995	Belgia: Bruksela
66	30 VI – 3 VII 1995	Słowacja: Bratysława, Nitra, Šaštín, Koszyce, Preszów, Lewocza
67	14-20 IX 1995	Kamerun: Jaunde; Republika Pd. Afryki: Pretoria, Johannesburg; Kenia: Nairobi
68	5-8 X 1995	Stany Zjednoczone: Newark, Nowy Jork, Baltimore
69	5-11 II 1996	Gwatemala: Gwatemala, Esquipulas; Nikaragua: Managua; Salwador: San Salvador; Wenezuela: Caracas Coromoto
70	14 IV 1996	Tunezja: Tunis
71	17-19 V 1996	Słowenia: Lublana, Postojna, Maribor

72	21-23 VI 1996	Niemcy: Lippstadt, Pederborn, Senne k. Bielefeld, Berlin
73	6-7 IX 1996	Węgry: Budapeszt, Pennonhalma, Győr
74	19-22 IX 1996	Francja: Tours, Saint-Laurent-sur-Sèvre, Sainte-Anne-d'Aura, Reims
75	12-13 IV 1997	Bośnia: Sarajewo
76	25-27 IV 1997	Czechy: Praga, Hradec Králové, Brzewnów
77	10-11 V 1997	Liban: Bejrut, Harissa
78	31 V – 10 VI 1997	Polska: Wrocław, Legnica, Gorzów Wielkopolski, Gniezno, Poznań, Kalisz, Częstochowa, Zakopane, Ludźmierz, Kraków, Dukla, Krosno
79	21 -24 VIII 1997	Francja: Paryż, Châlo-Saint-Mars, Évry, Longchamp
80	2-6 X 1997	Brazylia: Rio de Janeiro
81	21-25 I 1998	Kuba: Havana, Santa Clara, Camagüey, Santiago de Cuba
82	21-23 III 1998	Nigeria: Abudża, Onitsha
83	19-21 VI 1998	Austria: Salzburg, Sankt Pölten, Wiedeń
84	2-4 X 1998	Chorwacja: Zagrzeb, Marija Bistrica, Split
85	22-27 I 1999	Meksyk: Meksyk; Stany Zjednoczone: St. Louis
86	7-9 V 1999	Rumunia: Bukareszt
87	5-17 VI 1999	Polska: Gdańsk, Sopot, Pelplin, Elbląg, Licheń, Bydgoszcz, Toruń, Ełk, Wigry, Siedlce, Drohiczyn, Warszawa, Sandomierz, Zamość, Radzymin, Łowicz, Sosnowiec, Stary Sącz, Kraków, Wadowice, Gliwice, Częstochowa
88	19 IX 1999	Słowenia: Maribor
89	6-9 XI 1999	Indie: New Delhi Gruzja: Tbilisi
90	24-26 II 1999	Egipt: Kair, Synaj
91	20-26 III 2000	Jordania: Amman, Mount Nebo, Al-Kharrer; Izrael: Tel Awiw, Betlejem, Jerozolima, Nazaret
92	12-13 V 2000	Portugalia: Lizbona, Fatima

93	4-9 V 2001	Grecja: Ateny; Syria: Damaszek; Malta: Granaries of Florino, Hamrun
94	23-27 VI 2001	Ukraina: Kijów, Lwów
95	22-27 X 2001	Kazachstan: Astana; Armenia: Erewan, Eczmiadzyn, Khor Virah
96	22-26 V 2002	Azejberdżan: Baku Bułgaria: Sofia, Riła, Płowdiw
97	23 VII – 2 VIII 2002	Kanada: Toronto Gwatemala: Gwatemala Meksyk: Mexico City, Guadalupe
98	16-19 VIII 2002	Polska: Kraków, Łagiewniki, Kalwaria Zebrzydowska
99	3-4 V 2003	Hiszpania: Madryt
100	5-9 VI 2003	Chorwacja: Rijeka, Dubrownik, Osijek, Zadar
101	22 VI 2003	Bośnia i Hercegowina: Banja Luka
102	11-14 IX 2003	Słowacja: Bratysława, Bańska Bystrzyca, Koszyce
103	5-6 VI 2004	Szwajcaria: Berno
104	15-16 VIII 2004	Francja: Lourdes

**KATOLICKI
UNIwersYTET
LUBELSKI**
JANA PAWŁA II

KUL 1918

WYDZIAŁ
NAUK
HUMANISTYCZNYCH | **KUL**

OŚRODEK BADAŃ

NAD DZIEJAMI KUL